

DOBRODOŠLA JEZIČNOPOVIJESNA MONOGRAFIJA

Ranko Matasović

POREDBENOPOVIJESNA GRAMATIKA HRVATSKOGA JEZIKA

(Matica hrvatska, Zagreb, 2008.)

I.

Knjiga se Ranka Matasovića *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika* (Matica hrvatska, Zagreb, 2008.), koja se prema riječima samoga autora “bavi poviješću glasova i oblika suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika uspoređujući ih s glasovima i oblicima drugih indoeuropskih i baltoslavenskih jezika” (str.7), sastoji od četiri poglavlja.

I. poglavlje *Uvod* (str. 21-67.) sadrži uvide u mjesto hrvatskoga jezika među indoeuropskim i baltoslavenskim jezicima, u izvore za proučavanje njegove povijesti, u najstarije jezične tragove Slavena i u pitanje njihove pradomovine, u veze između slavenskoga i drugih indoeuropskih jezika ili jezičnih grana (iranske, germanske, keltske i drugih), u detaljnije genetske veze slavenske s baltijskom jezičnom granom, u jezičnopovijesnu kronologiju baltoslavenskoga, predslavenskoga, praslavenskoga i općeslavenskoga razdoblja, u raspad baltoslavenskoga i praslavenskoga, u genetsku podjelu slavenskih jezika, u bliže genetske odnose među južnoslavenskim jezicima, u dvostruki identitet hrvatskoga jezika i u argumente za otklanjanje “srednjojužnoslavenskoga”.

II: poglavlje *Poredbenopovijesna fonologija* (str. 71-172.) sadrži u prvome dijelu prikaz razvitka fonološkoga sustava (samoglasnika, suglasnika, naglasaka i fonoloških pravila) u rasponu od indoeuropskoga do praslavenskoga (uzimajući u obzir i razvitak u baltoslavenskome međurazdoblju), a u drugome dijelu prikaz razvitka fonološkoga sustava u rasponu od praslavenskoga do hrvatskoga (uzimajući u obzir razvitak u općeslavenskome i prazapadnojužnoslavenskome međurazdoblju). Poglavlje završava sažetcima o glavnim tendencijama razvitka hrvatskoga fonološkoga sustava i tabličnim pregledom najvažnijih glasovnih promjena u hrvatskome u razdoblju od 750-1650.

III. poglavlje *Poredbenopovijesna morfologija* (str. 173-305) slijedi obrazac prikaza u prethodnome poglavlju primijenjen na morfologiju: u prvome se dijelu prikazuje razvitak morfoloških kategorija u svih riječi, promjenjivih (uključujući i naglasne tipove u sklonidbi) i nepromjenjivih, od indoeuropskoga do praslavenskoga (s baltoslavenskim međurazdobljem), a u drugome od praslavenskoga do hrvatskoga (s oba međurazdoblja). Poglavlje završava sažetcima o glavnim tendencijama razvitka oblika u hrvatskome morfološkom sustavu i tabličnim pregledom najvažnijih morfoloških inovacija u hrvatskome u razdoblju od približno 750-1600. g., te periodizacijom unutrašnje povijesti hrvatskoga jezika na Zapadnojužnoslavenski (7-9. st), Starohrvatski

(9-14. st.), Srednjohrvatski (14.-početak 18. st.) i Novohrvatski (18. st. do danas).

IV. poglavlje *Hrvatski u dodiru s drugim jezicima* (str. 309-315) sadrži pregled bližih poveznica hrvatskoga s romanskim, turskim, njemačkim i drugim jezicima

Poglavljima prethode: Predgovor (str. 7-12.), Popis kratica (str. 14.), upute O izgovoru i transliteraciji (str. 16-17.), i Bilješka o naglascima (str. 18.). Nakon zadnjega poglavlja slijede Kazalo hrvatskih riječi (str. 317-328.) i Kazalo osoba (str. 329-333.), te Bibliografija (str. 335-356., s oko 435 bibliografskih jedinica, od čega je 35 rječnika i 8 velikih tekstovnih izvora), i Bilješka o autoru (str. 357.). Tekstovi su popraćeni s 406 podrubnih bilježaka.

II.

Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika Ranka Matasovića dobrodošla je slavističkoj i osobito kroatističkoj jezikoslovnoj akademskoj zajednici. Razlozi su tome višestruki.

Prvi je što ukupna dosadašnja literatura o ovoj temi tek djelomice korespondira s aktualnom jezikoslovnom zbiljom u nas, iako literatura nije ni toliko malobrojna niti toliko deficitarna podacima koliko aktualnim rakursima i diskursima. I samome je autoru ta činjenica bila primarnim motivom za za pisanje knjige, o čemu posredno progovara u *Predgovoru*. Upozorivši čitatelja da se u njegovoj knjizi neće naći "mnogo novih spoznaja" jer su "slavistička i indoeuropeistička istraživanja stara već više od dvjesto godina" pa je "u knjizi ove tematike teško očekivati mnogo novih zamisli", potrebu za ovom poredbenom gramatikom hrvatskoga je-

zika opravdava nedostatcima dosadašnje literature u aktualnim hrvatskim potrebama. Neke su od njih konceptijski zastarjele povijesti jedinstvenoga "hrvatskosrpskog" (Popovićeva iz 1960. i Vukovićeva iz 1971.), druge su ograničene na samo neke jezične razine (Moguševa Fonologija iz 1972.), treće su prezahtjevne za studentski profil u današnjoj Hrvatskoj (sjajna Holtzerova knjiga iz 2007., koja pretpostavlja veliko čitateljsko predznaje), četvrte su i zastarjele i teorijski posve prevladane (Jurišićeva tiskana 1992.). Mnoga su pak značajna djela o poredbenoj slavenskoj gramatici, u kojima ima podataka i o povijesti hrvatskoga, danas neprikladna zbog zastarjelosti u odnosu na najnovije spoznaje suvremene indoeuropeistike (V. Vondrak 1924., A. Vaillant 1950-1977., R. Nahtigal 1952., H. Bräuer 1952., P. Arumaa 1964-1985., G. Y. Shevelov 1964., A. Lamprecht 1987., Z. Stieber 1989., Ch. E. Townsend i L. Janda 1996., i S. Ivšić 1970.). Iznimka je *Slavenska poredbena gramatika hrvatskoga jezikoslovca M. Mihaljevića* iz 2002. godine, vođena novijim slavističkim spoznajama, ali ograničena samo na fonologiju.

Matasovićevo *Poredbenopovijesna gramatika* parira svim navedenim nedostatcima svojih prethodnika.

Prvo, obuhvatnija je od dosadašnjih: osim fonologije obuhvaća i morfologiju, u znatnoj mjeri razrađuje ranije zanemaren baltoslavenski kompleks, fonologija joj je obogaćena novim sustavom pravila o glasovnim odrazima na kraju riječi (izvornim autorovim teorijskim prinosom slavenskoj dijakronijskoj morfologiji), za koji i sam autor vjeruje da je "precizniji, jednostavniji i konzistentniji od svih do sada iznesenih".

Nadalje, modernoj je "Holtzerovoj relativnoj kronologiji starijih glasovnih promjena u ovoj knjizi dodana apsolutna kronologija glasovnih i morfonoloških promjena, u onoj mjeri u kojoj se ta kronologija može iščitati iz datiranih tekstova".

Drugo, Matasovićeva je *Poredbenopovijesna gramatika* usklađena s najnovijim dosegima u komparativnoj slavistici u pogledu udjela i mjesta baltoslavenskoga kompleksa u razvoju slavenskih jezika, te novih spoznaja u vezi s praslavenskim, uključujući i njegovu kronološku komponentu. Naime, rekonstrukcija povijesti hrvatskoga jezika u ovoj knjizi polazi od komparatističkoga kanona: od najranijega prajezika koji se može rekonstruirati poredbenopovijesnom metodom (u ovome slučaju indoeuropskog), ali pri tome slijedi novije spoznaje po kojima nije moguća iscrpna rekonstrukcija povijesti ijednoga od slavenskih jezika bez usporednoga prikaza razvitka u baltijskim jezicima. Nadalje, autor ne polazi od praslavenskoga, zajedničkoga ishodišnoga jezika svim slavenskim jezicima, kao od dane činjenice kao što čini većina autora dosadašnjih povijesnih gramatika slavenskih jezika. Kao pisac poredbene povijesne gramatike hrvatskoga, jednoga od slavenskih jezika, koji mora baratati pojmom, terminom i razvitkom slavenskoga prajezika o čemu "u slavistici o mnogim ključnim pitanjima (...) još nema konsenzusa i nikakav *communis opinio* nije na vidiku", zbog "nesumjerljivih razlika u pogledima" u odnosu na temeljne probleme, odnosno na teorijske i metodološke postavke u vezi s temeljnim pokretačima jezičnih promjena i razvoja. Autora, međutim, njegovo "dugogodišnje iskustvo u procavanju povijesti, ne samo slavenskih je-

zika, poučava da o takvim pitanjima nikada neće ni doći do konsenzusa, jer on načelno i nije moguć": nema objektivnoga načina da se utvrdi bilo koja od ponuđenih pretpostavki (odnosno: "'Stupanj uvjerljivosti" teza u povijesnoj lingvistici ni na koji način nije moguće kvantificirati"). No, za povjesničare jezika i komparatiste, uvjeren je autor, "situacija nije posve bezizgledna (...) prihvatimo li jedno jednostavno metodološko načelo i dosljedno ga se držimo u svim pojedinačnim slučajevima". U skladu s tim uvjerenjem autor u ovoj knjizi slijedi metodološko načelo ekonomije povijesnih objašnjenja, po kojemu je "mjera ekonomičnosti povijesnoga objašnjenja jednostavno broj promjena koje valja pretpostaviti da bi se izveli posvjedočeni oblici", što je u knjizi osobito došlo do izražaja "u prikazu glasovnih promjena na kraju riječi, čime se na nov način objašnjava razvitak velikoga broja gramatičkih nastavaka u praslavenskom, općeslavenskom i hrvatskom".

Treće, Matasovićeva je *Poredbenopovijesna gramatika* moderna u smislu hrvatske ovovremenosti otpočete devedesetih godina 20. stoljeća u osamostaljenoj hrvatskoj državi i obilježene aktivnostima za osamostaljenjem hrvatskoga jezika, njegovim identificiranjem i definiranjem samim sobom i iz sebe. Hrvatski jezik, složni smo danas u tome, u klasifikacijskome smislu ima dvostruki identitet (o tome postoji konsenzus u današnjemu hrvatskome jezikoslovlju): po sociolingvističkome kriteriju on je standardni jezik, a po genetskome je kriteriju potekao iz štokavske, jedne od triju starojezičnih protojedinica iz kojih su se razvila hrvatska narječja (pa su po genetskome kriteri-

ju i čakavski i kajkavski jednako tako hrvatski jezik). Potonji stav ima odraza i u ovoj knjizi: za razliku od velikih slavističkih priručnika koji se ograničuju na standardni jezik a zanemaruju veliko bogatstvo hrvatskih narječja, u njoj je "prikazana povijest glasova i oblika hrvatskoga standardnoga jezika, dok se odstupanja od standarda u našim narječjima u pravilu navode, ali ne prikazuju na sustavan način. Redovito sam navodio samo onoliko dijalekatne građe koliko mi se učinilo potrebnim da bi čitatelj stekao vjerodostojnu sliku o raznolikosti naših govora koji se svi s jednakim pravom mogu nazivati hrvatskima. Pa ipak, obuhvatnu zajedničku povijest svih triju hrvatskih narječja tek bi trebalo napisati" (str. 11.)

Četvrto (u tijesnoj vezi s prethodnim): knjiga donosi konačni Matasovićev genetskolingvistički pravorijek o desetljeće starije problemu "srednjojužnoslavenskoga" u hrvatskome jezikoslovlju, osobito u dijalektologiji. Brozovićev je "srednjojužnoslavenski dijasistem" prema R. Matasoviću terminološki opravdan kad se koristi kao konvencionalan naziv za "skup dijalekata između slovenskoga i istočnojužnoslavenskoga (makedonskoga i bugarskoga) (...) koji su na različite načine tijekom povijesti bili u međusobnoj interakciji i među kojima granice često nisu posve jasne (...) a ujedno je i dobar način da se izbjegne politički nekorektan naziv "hrvatskosrpski" ili "srpskohrvatski", koji se nažalost previše udomaćio u inozemnoj slavistici". No "srednjojužnoslavenski" kao termin za jezični entitet nema pokrića u genetskoj lingvistici. Nije, naime, moguće genetskolingvističkom metodom "utvrditi postojanje zajedničkih inovacija koje

obuhvaćaju čakavski, kajkavski, štokavski i torlački, a nisu se proširile u slovenskome (ili u bugarskome i makedonskome)", pa prema tome nema ni srednjojužnoslavenskoga prajezika kao čvora na genealoškome stablu slavenskih jezika.

Izazvat će ovaj pravorijek (i već je izazvao) živost u onome dijelu hrvatske akademske jezikoslovne zajednice, zbunjenoj i pasiviziranoj zadnjega desetljeća jer nije mogla prihvatiti "srednjojužnoslavenski", a nedovoljno upućenoj u poredbeno jezikoslovlje da bi mogla baratati argumentima za pobijanje toga konstrukta. Slutim da će ukidanje ove rampe pridonijeti nastavku započetih obuhvatnijih kroatističkih projekata, među kojima je i "obuhvatnija zajednička povijest svih triju hrvatskih narječja" koju bi – kako ističe i R. Matasović – tek trebalo napisati.

III.

Hrvatska akademska jezikoslovna zajednica (od doajena do studentskoga podmlatka) čekala je ovu knjigu već barem poldrug desetljeća. Sad znamo zašto smo čekali tako dugo: čekali smo i dočekali da među nama stasa jezikoslovac takva kapaciteta i profila, kompetentan, dokazan i ugledan u lingvističkoj struci, sljednik i sljedbenik hrvatske akademske lingvističke elite a neopterećen veteranskim ožiljcima, kadar bez grča, nenapregnutim akademskim diskurzom (u svojevrsnoj sintezi klasičnoga i ovovremenoga hrvatskoga filološkoga diskurza) – napisati to što nam je trebalo: upravo ovu nasušno potrebnu knjigu, *Poredbenopovijesnu gramatiku*. Ranu Matasoviću svaka čast! I hvala.

Iva Lukežić